
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

A NYELVMŰVELŐ KÉZIKÖNYV KÖSZÖNTÉSE

Néhány adat

Kiváló szakemberek egy csoportjának tizennyolc évi munkája után Budapesten megjelent egy igen hasznosnak ígérkező kézikönyv.

Szerzői az elmúlt száz esztendő magyar nyelvvelő szakirodalmát dolgozták föl benne. Fölhasználták a *Magyar Nyelvőr*, a *Magyar Nyelv* és a *Magyarosan* című folyóiratok eddigi anyagát, továbbá a Nyelvtudományi Intézet közönségszolgálatának telefonnaplóját, levelezését harmincnyolc tárgykörben. Ilyen tárgykörök szerepelnek: alakváltozatok, alany—állítmány, egyeztetés, határozók, helyesírás, idegenszerűség, igekötők, jelzők, kiejtés, magyarítás, magyarosság, mozaikszó, nyelvi rétegek, nyelvvelő normák és elvek, szaknyelv, szóképzés, szórend, tulajdonnevek stb.

A tartalom másik síkjában, azaz a különböző tárgykörökön belül szerepelnek a nyelvvelés gerincét képező nyelvtani tételek, középük iktatva pedig a problematikusan idegen közszavak értelmezése, toldalékolása és stílusértéke, egyes rokon értelmű szavak vagy rokon alakúak összevetése, szólások (helyesbítő) magyarázata stb. Előfordulnak idegen és magyar tulajdonnevek is, melyek értelmezése, írásmódja, kiejtése jelenthet nyelvhelyességi kérdést, okozhat gondot a gyakorlatban. Tanácsokat kapunk egyes toldalékok helyes használatára és a régies írású családnevek kiejtésére... Hogy mi mindent tartalmaz, arra sejtetésnek ennyi is elég lehet.

A mai nyelvvelés célja az értés és az értetés fejlesztése társadalmi szinten, azaz a nyelvi közműveltség színvonalának emelése. Ezért a könyv eleve nem készülhetett csak a kutató nyelvészek és a hivatásos nyelvvelők számára, hanem anyanyelvi kalauza kíván lenni mindazoknak, akik középiskolai anyanyelvi műveltséggel már rendelkeznek. Különösen hasznát vehetik írók, szerkesztők, lektorok, újságírók, fordítók, pedagógusok, bemondók, színművészek, politikusok és egyéb közéleti személyek, akiknek munkaeszközük a nyelv — akár írásban, akár élőszóban. A könyv tehát gyakorlati jellegűnek készült: segít a helyes

nyelvhasználat elsajátításában, elvi és gyakorlati kérdésekben ad tanácsot és magyarázatot.

Írta és szerkesztette Elekfi László, Grétsy László, Kovalovszky Miklós, Lőrincze Lajos és mások. A kutató nyelvészek közül itt találjuk többek között Rácz Endre és Tompa József nevét.

A könyv szerkezete kettős jellegű: a betűrendbe szedett nyelvtani tételek között találjuk az egyes szavak, fogalompárok jelentésének, írás-, ejtés- és toldalékolásmódjának lexikonszerű ismertetését. De a több rétegű anyagban könnyen eligazodik az olvasó. Anyanyelvünk grammatikájának szabályrendszerét kisebb címszavakra tagolva ismerjük meg, illetve erre vonatkozó ismereteinket itt újítjuk föl, lépésről lépésre hozzákapszva a nyelvhelyességi tudnivalókat, a jelentésbeli és stílusbeli árnyalatokat.

Gondolatok lapozgatás közben

Meglepett, meghökkentett, amikor megláttam. Ez csak félkönyv, az első kötet, de a teljeset sem vártam ilyen hatalmas munkának. — Hogy impozáns a külseje, választékosan szép, komoly a szerkezete, szedése, azzal nem időzöm: így van jól, a tartalom megérdemli.

A tartalmat azonban csak ezután kezdem látni. Olvasok, lapozok megbabonázva... Ismerős címszavak (kisebb-nagyobb gondjai, bökkenői, több évtizedes témái nyelvünk életének), s adva hozzájuk számos tanács, magyarázat, szemléltető példa. Nyelvünk világa nyílik meg előttem: a szavak élete, a szókapcsolatok, szóképzők „viselkedése”, a hangoké — beszédünk és írásunk kicsi és nagy egységei vonulnak föl; s a könyv türelmesen kalauzol: magyaráz, változatokban kínál föl tanácsokat százféle esetre, alkalomra, szükségre. Dúskálva, mohón lapozok előre-hátra, taláломra keresek címszavakat, és találok nem sejtetteket. Tengernyi ismerős jelenség és ismerős gondolat, de az, hogy így, mesterien összegyűjtve, összeválogatva, betűrendbe rakva együtt van, az most újszerűen hat mégis, élményt jelent.

Az eseményt, hogy ezt most kézhez vettük, talán az *Értelmező szótár* megjelenéséhez hasonlíthatnánk jelentőségében. Az magában is rendkívüli, hogy egy nyelvközösség egyetemes „használati utasítás”-t kapott legfontosabb közösségi (társadalmi, családi, egyéni) fegyveréhez. A nyelv életében is, a nép életében is jelentős mozzanat: érettségének konkrét fokához ért el a nyelv és a nép, amikor a kiadó s a szerzői munkaközösség hatalmas kézikönyvbe fűzve kezünkbe adja a teljesebb nyelvhasználat titkának kulcsát.

Nemcsak a szóalak, szójelentés, szömegválasztás, szóhasználat, szószármazékok, szókapcsolatok, szófűzés a témája, nemcsak a helyes írás, a jól hangzó, a közízlésnek leginkább megfelelő kiejtés a tárgya; nem szótár ez, hanem tartalmánál és rendeltetésénél és műfajánál fogva sok-

kal több: az egész mai magyar nyelv könyve. Nemcsak történet, nemcsak nyelvtan, hanem elsősorban a beszélt s az írott teljes nyelv keresztmetszete, jelene. És jövője. Mert nyelvünk jövőjének érdekében sehol annyit nem írtak, nem szóltak hivatásszerűen, hibákat orvosolva, mint itt.

Hosszú útja van a magyar nyelvművelésnek, sok évtizedes, sőt több évszázados törekvés előzte meg ezt a könyvet, sok szó elhangzott vagy papírra került már a helyes nyelvhasználat érdekében, de jelenlegi nyelvi kézikönyveink közül nyilván egy sem volt jelentős műfaji képviselő tekintetében annyira előzménytelen, mint ez ebben az alakjában.

Érzem és látom, hogy van mit ünnepelnünk: egy szép munka elkészült, egy igen hasznosnak ígérkező munkáét, de azt is, hogy ide vezetett az újságok, a rádió, a televízió apró idő- és térkockákból kirakott nyelvápoló tevékenysége, valamint a kilombosodott nyelvűvelő irodalom.

A nyelvet minél használhatóbb s minél jobban használható állapotba hozni, vagyis a mai s a holnapi társadalom minden rétegét minél inkább ellátni olyan tanácsokkal, ismeretekkel, hogy személyes nyelvkésztségünket minél alkalmasabb kommunikatív eszközzé fejleszthessük — ez volt a korszerű magyar nyelvűvelés célja. Ennek a nemes törekvésnek koronája a kézikönyv megjelentetése.

A cél továbbra is azonos marad, de elérésében, úgy gondolom, ez az új kiadvány fölmérhetetlen segítséget fog jelenteni. Maradandó régi és előrelátó új gondolatokat tár elénk. Belőle és általa szólnak hozzánk közvetve vagy közvetlenül a tudatos nyelvápolás régi, már csak írásaikban és munkásságuk eredményében élő apostolai, Arany János, Szarvas Gábor, Simonyi Zsigmond, Halász Gyula, Kosztolányi Dezso, Bárczi Géza, illetve Ferenczy Géza, Kossa János stb., valamint anyanyelvünk legkiválóbb mai művelői: Illyés Gyula, Szabó T. Attila, Lőrincze Lajos, Tompa József és még sokan mások. Az ő gondolataikat, megfigyeléseiket, tanácsaikat mondja el a könyv hol lexikonszerű szómagyarázatokkal, hol enciklopédikus alaposággal és rendszerezéssel, de mindent betűrendben, könnyen megtalálható helyen.

Nem lesz nehéz megszoknunk a használatát: szerkezete világos és egyszerű. Csak annak tudata lesz egy ideig szokatlan, hogy ez a könyvünk létezik, hogy van hova fordulnunk akkor is, ha helyenként vagy pillanatnyilag nincs közelünkben avatott nyelvűvelő vagy ilyen célú közönségszolgálat. Kutatni-, megoldani- és elmondanivaló lesz ezután is, de ezzel a kiadvánnyal a magyar nyelvűvelés föltétlenül új korszakába lépett.

A kézikönyv nem elolvasásra, hanem olvasgatásra, böngészésre, föllapozásra, újraolvasásra, gyors válaszok megadására készült, ezért hosszabb időnek kell eltelnie, míg alaposan megismerjük tartalmát, kvalitásait. Ahhoz viszont, úgy érzem, nem sok idő kell, hogy megkedvel-

jük, hogy „rászokjunk”, mert ez a hatalmas munka — úgy sejtem a mohó beleolvasások után — jó lesz. Szellemében mai, hangvételében valóban sokakhoz szól, és tudományosságában alapos. Ezek az első benyomásaim. Nem tilalmakat sorol föl, hanem szembeállításal megmutatja a jobbat, a nyelvíleg igazabbat. S nemcsak válaszol, hanem tanít is — magyarosságra, a közízlésnek megfelelőbb szórendre, alkalmas szómegválasztásra, pontosabb önkifejezésre. Hogy a mai ember minél teljesebben elmondhassa vagy megírhassa azt, amit gondol, vagy hogy minél hamarabb és minél pontosabban megérthesse azt, amit hall vagy olvas.

Nem biztos, hogy a kutató nyelvészek és a hivatásos nyelvművelők majd mindenben egyet tudnak érteni azzal, amire tanít, amire nevel a *Nyelvművelő kézikönyv*, de az már biztos, hogy mindannyian egyet-értünk abban, hogy kell nekünk ez a könyv, s hogy a mindennapi munkánkban éppúgy „társ”-unkul fogadjuk, mint a kedvtelésből végzett nyelvi búvárkodásban vagy önmagunk továbbképzésében.

A nyelv a kisebb és nagyobb közösségek kohéziója. De valójában nem a nyelvet kell művelni, mert az magában nem is létezik, de benne él a nyelvet használók beszéd- és íráskészségében és a nyelvhasználat gyakorlatában. Tehát nyelvművelésen a nyelvhasználók nyelvi képzsét és a helyesség tudatosítását értjük, azaz a nyelvművelés voltaképpen emberművelés. És éppen ez benne a szép, de ez teszi nehezzé is. A nyelvet tehát nem lehet kutatóintézetben, szűk körben szépítgetni, építgetni: az egyes embert kell kalauzolni a célszerű nyelvhasználatban. Ehhez kell a minden művelt ember számára érthető kézikönyv jobban, mint turistának a városkalauz s a térkép. Ehhez a nemes és korszerű küldetéshez kívánok a kézikönyv szerzőinek minél teljesebb sikert — ami a könyv használói számára még inkább siker lesz.

AGOSTON Mihály

REGÉNY ÁLLÓKÉPEKBŐL

Brasnyó István: *Familia*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1979

„Játsszuk azt, hogy a tangó újra divat” — jut eszembe a Cseh Tamás által énekelt, Bereményi Géza írta dalszöveg azzal kapcsolatban, hogy divat a nosztalgia, arra gondolva mindjárt, hogy amennyiben ez a nosztalgia valóban értékes művészi-irodalmi alkotásokban vetődik felszínre, úgy ez csakis ironikus felhanggal történhet, lényegében olyképpen, ahogy Bereményi dalában történik tehát: hangulatokat megidéző visszatekin-téssel, de semmiképp se holmi ábrándos-könnyes visszahívásával a múlt-